

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СПІВАКІВ-ПОЧАТКІВЦІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Фоломєєва Н. А.

ВСТУП

Проблема організації самостійної діяльності була і залишається надзвичайно актуальною для здобувачів освіти всіх рівнів. Актуальною означена проблема є і для системи вищої музичної освіти, у якій кожному здобувачу вищої освіти необхідно самостійно відпрацьовувати виконавські компетенції. Ця ж проблема виявляється і в навчанні співаків-початківців, які опановують естрадний спів.

Естрадний спів у сучасному музичному мистецтві займає особливе місце. Естрадні концерти, фестивалі, конкурси активно транслюються по радіо, телебаченню та Інтернет-каналам. Останнім часом зросла популярність естрадних вокальних конкурсів, фестивалів, шоу, внаслідок чого з'явилися нові телевізійні шоу-проекти, які популяризують естрадне вокальне мистецтво та відкривають для слухачів нових талановитих виконавців. Враховуючи такий інтерес до естрадного співу, у закладах вищої освіти активно впроваджуються освітньо-професійні та освітньо-творчі програми, спрямовані на професійну підготовку естрадних співаків. Естрадне виконавство поєднує в собі власне естрадний спів, хореографію, драматичне мистецтво, тому естрадні виконавці в системі вищої освіти опановують не лише спів, а й акторську майстерність, основи естрадного танцю, сценічної мови, теорії музики, звукорежисури, гри на музичних інструментах. Всі ці види музично-мистецької діяльності вимагають постійного щоденного тренування, яке здійснюється як у закладі освіти, так і вдома. Отже, для досягнення виконавської майстерності необхідно вже на початку навчання закріплювати і вдосконалювати спроможності, отримані на заняттях з викладачем, самостійними домашніми вправами. У зв'язку з цим гостро постає питання про підготовку співака-початківця до самостійної діяльності не лише в сфері вокального виконавства, але і хореографії, сценічного мистецтва, акторської майстерності, звукорежисури тощо.

1. Змістові компоненти самостійної діяльності співаків-початківців у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти

У науковому співтоваристві інтерес до питань організації самостійної роботи здобувачів освіти виник кілька століть тому. Протягом тривалого часу розвитку освіти ця проблема обговорюється представниками передової педагогічної думки. Вже в епоху Просвітництва на сторінках педагогічних праць французького філософа та мислителя Жан-Жака Руссо зверталася увага на підвищення ролі самостійної пізнавальної діяльності у навчальному процесі. На його думку, самостійною є така діяльність, яку учні здійснюють за внутрішніми спонуканнями, знаходячи засоби для вирішення інтелектуального завдання самостійно¹.

Ідея про самостійність здобувачів освіти отримала подальший розвиток у працях Я. А. Коменського, І. Г. Песталоцці та А. Дістерверга², які наголошували на необхідності формування у здобувачів освіти самостійного мислення. Завдяки положенням, що висуваються, принцип активності і самостійності здобувачів освіти у навчанні зводиться в один з провідних принципів дидактики.

У вітчизняній педагогіці поняття «самостійність» у навчанні здобувачів освіти часто розглядалося у зв'язку з таким поняттям, як самостійна робота. Б. П. Єсіповим були запропоновані теоретичні обґрунтування самостійної роботи, її місця та завдань у навчальному процесі³. Б. П. Єсіпов дав визначення самостійної роботі здобувачів освіти, що включається до процесу навчання: «Це така робота, яка виконується без безпосередньої участі вчителя, але за його завданням у спеціально наданий для цього час; при цьому учні свідомо прагнуть досягти поставленої в завданні мети, виявляючи свої зусилля та виражаючи у тій чи іншій формі результати своїх розумових чи фізичних дій»⁴. У наведеному визначенні Б. П. Єсіпов вжив вираз «без безпосередньої участі вчителя», він точніший, ніж «без допомоги вчителя».

У 60–80 роки ХХ століття здійснено важливі дослідження для вирішення проблеми самостійної роботи (Є. Я. Голант, Н. Г. Дайрі, М. Д. Левітов та ін.), відповідно до яких вона визначається: 1) мотивами

¹ Вітвицька С. С. Основи з педагогіки вищої школи. *Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання*. 2-ге вид. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 384 с.

² Ничкало Н. Г. Розвиток професійної освіти і навчання в контексті європейської інтеграції. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 1. С. 57–61.

³ Паршакова О. Д. Проблеми організації та контролю самостійної роботи студентів у світі Болонського освітнього процесу. *Вища освіта України*. 2010. № 2. С. 36–43.

⁴ Швед М. Самостійна робота студентів : навчально-методичний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 205 с.

діяльності; 2) творчим характером діяльності; 3) формами організації навчання⁵.

У 80–90 роки минулого століття дослідниками уточнюється сенс понять: «самостійна діяльність», «самостійна робота», «самостійність» – розкривається та описується роль здобувача освіти як суб'єкта самодіяльності, аналізується феномен із психолого-педагогічних позицій. Наукові дослідження цього періоду спрямовані в сферу самостійної діяльності (Л. В. Жарова, Г. Д. Кириллова, О. А. Нільсон, П. І. Підкасистий та ін.)⁶.

П. І. Підкасистий виокремив три основні дидактичні напрями в теорії самостійної діяльності здобувачів освіти: 1) обґрунтування принципу значущості активності та самостійності учнів у процесі навчання; 2) розкриття психолого-дидактичної сутності самостійної діяльності учня та визначення її місця у навчальному пізнанні; 3) створення арсеналу педагогічних засобів залучення учнів до виконання самостійної роботи та визначення характеру та ступеня педагогічного керівництва цим процесом у структурі уроку⁷. У другій половині ХХ століття, в епоху бурхливого розвитку техніки та інформації, виникає необхідність нових методів та способів передачі знань. З'являється новий термін «проблемне навчання», що полягає в організації самостійної пізнавальної діяльності здобувачів освіти (І. Я. Лернер, А. М. Матюшкін, М. І. Махмутов, М. Н. Скаткін)⁸. У 50-х роках у вітчизняній педагогіці виникає програмоване навчання, яке є особливим видом самостійної роботи здобувачів освіти над спеціально переробленим навчальним матеріалом. Наразі з появою комп'ютерних технологій активно розвивається дистанційне навчання (Electronic Learning), що є електронним навчанням здобувачів освіти за допомогою комп'ютерів та мережі Інтернет дистанційно.

Різні точки зору на розкриття сутності самостійної діяльності здобувачів освіти та спроби виокремлення в цьому розумінні таких складових, як творчий початок, педагогічний посібник, засіб виконання діяльності тощо, не суперечать один одному⁹. Вони характеризують,

⁵ Драч І. І. Самостійна робота студентів вищих навчальних закладів як важливий елемент сучасної підготовки фахівців. *Нові технології навчання: науково-методичний збірник*. 2004. Вип. 37. С. 86–90.

⁶ Волкова Н. П. Самостійна робота студентів як засіб підготовки майбутніх учителів до здійснення професійно-педагогічної комунікації. *Гуманітарний журнал*. 2009. № 1. С. 158–163.

⁷ Алексюк А. М., Аюрзанайн А. А., Підкасистий П. Г., Козаков В. А. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання. Київ : ІСДО, 1993. 335 с.

⁸ Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

⁹ Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія. Київ : Атіка, 2009. 684 с

з одного боку, зовнішню обумовленість самостійної діяльності (керівництво, управління, навчальні завдання), з іншого боку, у підходах наявна внутрішня обумовленість суб'єктної діяльності здобувача освіти в процесі самостійного пошуку (творчий характер, мотиви, способи та зміст діяльності).

Таким чином серед досліджень у сфері самостійної роботи одні дослідники – В. Бондар, В. Буряк, Л. Виготський, П. Гальперін, Є. Кабанова-Меллер, А. Леонтєв, В. Лозова, Н. Половнікова та ін. – розглядають питання самостійної роботи здобувачів освіти в умовах функціонування загальноосвітньої школи; інші – В. Богословський, О. Вербицький, Л. Деркач, В. Козаков, О. Киричук, Б. Коротяєв, О. Кучерявий, С. Матушкін, О. Мороз, Н. Нікандров, П. Підкасистий, М. Половнікова, В. Сластенін, Т. Шамова та ін.¹⁰ – у контексті підготовки у закладі вищої освіти. Всі вони сходяться на думці, що самостійна робота є багатограним і комплексним явищем, міцною основою для саморозвитку та самоосвіти здобувачів освіти, засобом підвищення усвідомленості та ефективності матеріалу, що вивчається. Більш конкретно зміст терміну «самостійна робота» розкривається в сучасній науковій довідковій літературі та працях дослідників, де вона розглядається як «форма організації навчальної діяльності, що здійснюється під прямим чи непрямим керівництвом викладача, під час якої здобувачі освіти переважно чи повністю самостійно виконують різного виду завдання з метою розвитку компетентностей та якостей особистості», а також «засіб організації та управління самостійною діяльністю здобувачів освіти, ... опосередковане управління цією діяльністю»¹¹.

Вітчизняні дослідники підкреслюють, що самостійна робота здобувачів вищої освіти – сукупність усієї самостійної навчальної діяльності, що здійснюється в аудиторії та за її межами. Вона розглядається як основний засіб цілеспрямованого систематичного та пізнавального навчання здобувачів вищої освіти; як засіб розвитку професійної компетентності, індивідуальних якостей та здібностей; є чинником управління мотивацією здобувачів вищої освіти у процесі навчання»¹²; «систематична, керована, запланована робота здобувача вищої освіти, що виконується за завданням та за методичного керівництва викладача...»¹³.

¹⁰ Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. 2-ге вид., доп. Київ : Академвидав, 2010. 456 с.

¹¹ Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

¹² Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

¹³ Бойко Н. І. Основні педагогічні аспекти використання інформаційних технологій та технологій дистанційного навчання в самостійній роботі студентів. *Наукові записки: Збірник наукових статей НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2008. Вип. 71. С. 63–69.

Узагальнюючи дослідження з цього питання, можна сформулювати таке узагальнення. Самостійна робота є однією з форм організації навчального процесу, вона створює умови для саморозвитку здобувача вищої освіти та сприяє забезпеченню самостійного пошуку інформації, творчому сприйняттю та осмисленню навчального матеріалу, розвитку аналітичних здібностей, навичок контролю та планування навчального часу.

Проблема формування навичок самостійної діяльності здобувачів освіти розглядалася й у річизці педагогіки музичної освіти. Вона була і є однією з найбільш актуальних та значущих у музичній педагогіці та виконавстві. Основними передумовами сформованості навичок самостійної діяльності у музикантів-виконавців є розвиток самостійності мислення особистості, виховання ініціативного та творчого підходу до навчання музичних творів, самостійного вдосконалення техніки виконання.

У музичній педагогіці питання самостійної діяльності розглядали Л. Г. Арчажнікова, Б. Л. Кременштейн, Г. Г. Нейгауз, Г. М. Ципін та ін., які акцентували увагу на її творчому характері¹⁴.

Г. Г. Нейгауз прагнув прищепити учням самостійність мислення. Він вважав, що «одне з головних завдань педагога – зробити якнайшвидше і ґрунтовніше так, щоб бути непотрібним учневі, усунути себе, вчасно піти зі сцени, тобто прищепити йому ту самостійність мислення, методів роботи, самопізнання та вміння досягати мети, які називаються зрілістю, порогом, за яким починається майстерність»¹⁵.

Цілеспрямований вплив музичного мистецтва, на думку Л. Г. Арчажнікової, передбачає активність та глибину його сприйняття, а також формування та розвиток самостійної художньої діяльності¹⁶.

У науково-методичних джерелах з розробки змісту музичної освіти використовуються поняття «самостійне музичне мислення», «творча самостійність», «самостійна робота на музичному інструменті», які трактуються авторами по-різному. Тому й поняття самостійності навчання музичному виконавству є неоднорідним за своєю структурою. На думку Г. М. Ципіна «у власне педагогічному аспекті проблема виховання самостійності учня-музиканта торкається і методів викладання, і прийоми (способи) навчання, і форми організації навчальної діяльності в музично-виконавчому класі»¹⁷.

¹⁴ Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. Київ : Либідь, 1998. 560 с.

¹⁵ Микита М. Практичні основи вокального мистецтва. Київ, 1985. 231 с.

¹⁶ Євтушенко Д. Питання вокальної педагогіки. Київ, 1987. 254 с.

¹⁷ Гурська О. В. Основні аспекти та проблеми організації самостійної роботи студентів ВНЗ. *Педагогіка А. С. Макаренка в полікультурному освітньому просторі* : матеріали

Аналіз музикознавчих та педагогічних джерел з проблеми самостійної діяльності вказує, що це поняття розглядається вченими у кількох значеннях: 1) як характеристика інтелектуальної діяльності учня («інтелектуальна самостійність», «самостійність мислення»); 2) як характеристики особистості («самостійність особистості»); 3) як «творчу самостійність».

Проблема самостійної діяльності у музичній педагогіці співвідноситься з проблемою формування самостійності як якості особистості. Ознакою сформованості самостійності музиканта є наявність творчих якостей особистості, що виявляються активністю у вирішенні творчих завдань, критичним мисленням, умінням висловити свою позицію. Процес виховання самостійності відбувається у самостійної діяльності учнів, яка передбачає рух від репродуктивно-наслідувальної до пошуково-виконавчої та творчої самостійної діяльності. У зв'язку з тим, що формування самостійності музиканта відбувається в умовах творчої діяльності та метою має творчі здобутки, у музичній педагогіці утвердилася точка зору, яка визначає самостійність як «творчу самостійність». У інструментальному виконавстві творча самостійність сприймається як здатність самостійно здійснювати роботу над твором, створювати його образ і характер¹⁸.

Інтерес до співочої самостійної діяльності здобувачів освіти активно став проявлятися в авторів кінця ХХ століття. До цього часу в методичних працях далекого минулого (А. Варламов, К. Мазурін, Н. Прянішніков) та викладачів післяреволюційного періоду (Д. Аспелунд, В. Багадунов) домашній, самостійній роботі співаків-початківців не приділялося великої уваги.

У вокальній педагогіці існують розбіжності між викладачами у питаннях самостійності співака та самостійної домашньої роботи, що виконується без безпосередньої участі викладача. Деякі викладачі співу вважають, що заняття без допомоги фахівця нерідко порушують набуті компетенції. На початковому етапі навчання співу у співаків-початківців самоконтроль ще не розвинений, відчуття власного співу часто оманливі, м'язові відчуття не підпорядковані повністю свідомості, а резонаторні відчуття малознайомі. Проте з розвитком інформаційних комп'ютерних технологій, звукозапису та появою Інтернету у ХХ столітті навчання навичкам самостійної діяльності співаків стало можливим. Внаслідок цього з'явилися відео-уроки зі співу, електронні курси

Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 125-й річниці з дня народження А. С. Макаренка (м. Полтава, 12–14 березня 2013 року). Полтава, 2013. 221 с.

¹⁸ Cooper B. L. The Popular Music Teaching Handbook: An Educator's Guide to Music-Related Print Resources. Westport: Libraries Unlimited, 2004. 384p.

з естрадного співу для дорослих, вокальні сайти, онлайн курси. Сучасні викладачі з естрадного співу стали дистанційно навчати своїх вихованців з використанням програм Zoom та Skype. Зокрема, тому наразі в естрадному вокальному навчанні настільки популярні ідеї розвитку самостійності.

Разом з тим, у вокальній педагогіці питання організації самостійної діяльності співаків-початківців розроблені недостатньо. Ця проблема лише частково розглядається в працях О. С. Ізюрової, Д. В. Харичової. Так, особливості навчання естрадного співу та способів закріплення сформованих в ансамблі результатів у самостійній діяльності розкриває О. С. Ізюрова. Д. В. Харичова на прикладі формування творчої самостійності здобувачів освіти в закладах додаткової освіти засобами естрадного співу включає у предмет свого дослідження деякі проблеми самостійної роботи співака. Проте ніхто з названих авторів не розкривав поняття «самостійна діяльність» для співаків-початківців у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти.

З появою сучасних комп'ютерних технологій та цифрового запису розкриваються нові можливості використання більш досконалих засобів самоконтролю та організації самостійної діяльності здобувачів освіти за допомогою комп'ютера, аудіо- та відеозапису. У окремих наукових працях¹⁹ описуються цікаві факти для нашого дослідження: відкриття електромагнетизму і створення на його основі пристроїв, що відтворюють звук за допомогою електрики (1832 р., П. Л. Шилінг), що записують звук (1877 р., Т. А. Едісон і Ш. Кро) і що передають його на відстань (1874 р., Е. Грей) багато в чому зумовило хід розвитку музичної культури та педагогіки. За допомогою цих пристроїв співак починає записувати себе на диктофон та інші електронні цифрові носії і відстежувати звучання власного голосу, контролювати зміни в голосі, якості звуку (висота, гучність, тембр, тривалість).

Наразі навчання співаків-початківців у закладах вищої освіти ведеться переважно за традиційною методикою, заснованою на методі наслідування, передачі досвіду за допомогою голосового показу викладача²⁰. Сьогодні педагоги ще недостатньо використовують у своїй професійній діяльності нестандартні методи навчання співу (метод «зворотного акустичного зв'язку», метод імпровізації, методи

¹⁹ Жук Ю. О. Комп'ютерно орієнтовані засоби навчальної діяльності: проблеми створення та впровадження. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2004. Вип. 16. С. 11–15.

²⁰ Pegler H. *It's Never Too Late to Sing: The Beginner Singing Method*. New York : Alfred Music Publishing, 2011. 4 p.

дистанційного навчання тощо), а також музично-комп'ютерні технології та технічні засоби навчання.

Виходячи з особливостей підготовки естрадного співака, враховуючи можливості використання методів розвитку голосу за допомогою музично-комп'ютерних технологій та технічних засобів навчання, вважаємо за необхідне таку організацію самостійної діяльності естрадних співаків-початківців, яка дозволить використовувати сучасні освітні ресурси Інтернету, музично-комп'ютерні та мультимедіа технології, звукову акустичну апаратуру, що буде засобом, що сприятиме ефективному навчанню естрадних співаків.

Вивчення, аналіз джерел, їх узагальнення дозволили визначити самостійну діяльність естрадних співаків-початківців як систему дій здобувачів вищої освіти відповідно до поставленого навчального завдання при опануванні музично-виконавського мистецтва за допомогою комп'ютерних технологій, що реалізується без безпосередньої участі викладача.

Для ефективного формування навичок самостійної діяльності у співаків-початківців необхідно конкретизувати її змістовні компоненти, а також визначити можливість застосування сучасних технічних засобів навчання та комп'ютерних технологій, необхідних для творчості будь-якого естрадного виконавця.

Розглянемо змістовні компоненти самостійної діяльності співаків-початківців за домінуючим способом вокально-сенсорного самоконтролю в процесі розвитку вокальних компетенцій, за видами діяльності, за видом художньої творчості, за формами роботи, за дидактичною метою.

Як уже зазначалося самостійна діяльність співака відрізняється від самостійної діяльності інструменталіста. Вокалісту необхідно самостійно налаштовувати свій голосовий апарат, контролювати та коригувати власне звучання голосу. Однак, у початківців часто недостатньо розвинена координація між слухом і голосом²¹. Проблема точного інтонування (щодо звуковисотності) неодноразово виникала у практиці та теорії музичної освіти (В. А. Багадуров, В. К. Білобородова, В. В. Кам'янський, Є. М. Малініна, Д. Є. Огороднов, А. А. Сергеев, Г. П. Стулова, Л. В. Чернова). Питання розвитку чистоти інтонації у співі розглядали Н. А. Ветлугіна, А. Д. Войнова, К. В. Тарасова. А. Д. Войнова вважає, що чистота інтонації у співі залежить не лише від розвитку слуху (здатність сприймати музику), а й від вміння володіти голосом (здатність відтворити мелодію).

²¹ Pinksterboer H. Vocals: The Singing Voice. Milwaukee : The Tipbook Company, 2003. 156 p.

Співакам-початківцям дуже складно здійснювати самостійну підготовку до занять, оскільки у них ще не сформувався вокальний слух. Співак-початківець сам себе чує не так, як чують його з боку викладач та слухачі. Тому для занять на початковому етапі співаку необхідний викладач, який контролював би його голос. Відомий італійський педагог К. Еверарді, говорив, «що весь секрет правильного викладання співу полягає у вусі педагога, який має чути і відчувати найменше відхилення голосу від правильного шляху»²². Надалі викладачі співу і хормейстри неодноразово помічали, що складність постановки голосу, особливо в дітей, у тому, що «робота голосового апарату прихована від наших очей і учень буде свій інструмент наосліп, спираючись свої відчуття і віру в педагога»²³.

Самостійні заняття співаків-початківців під час навчання вокальному мистецтву вимагають особливих компетенцій. Це обумовлено тим, що співак має самостійно контролювати процес голосоутворення. Контроль за процесом утворення голосу, як і за будь-якою дією, здійснюється за принципом зворотного зв'язку. Особливу роль коригуючий зворотний акустичний зв'язок (слуховий контроль) відіграє в механізмах вокальної мови, як і в інших видах музичної творчості. Слуховий аналізатор співаків та інструменталістів має низку особливостей, які обумовлені специфікою їх професійної музичної діяльності. Ці особливості зводяться до підвищеної роздільної здатності слухової системи до сприйняття мовних, вокальних та інструментальних звуків. Ця здатність характеризується витонченими абсолютними та диференціальними порогоми. Точність звукорозрізнення залежить переважно від тренування, ширини інтервалу, тембрових особливостей звуків. Найкращим чином музиканти орієнтуються у звуках інструментів, на яких грають, а співаки – у звуках вокального голосу. Дж. Кермен вважає, що вокальний слух пов'язаний не лише зі «здатністю розрізняти в голосах найменші відтінки, нюанси – фарби», а й з можливістю «визначити... рухами якихось м'язових груп викликається та чи інша зміна в звуковому забарвленні»²⁴.

Принципи зворотних зв'язків, як процесу управління та поведінки живих організмів, сформульовані П. К. Анохіним у теорії функціональних систем, дозволяють розширити наше уявлення про роль самоконтролю та самоврядування у рухових діях людини, в організації м'язових рухів при співочому та мовному звукоутворенні. Існує

²² Євтушенко Д. Питання вокальної педагогіки. Київ, 1987. 254 с.

²³ Vendera J. Raise your voice. Second edition. USA : Vendera publishing, 2008. 460 p.

²⁴ Carman J. E. Yoga for Singing: A Developmental Tool for Technique and Performance. New York : Oxford University Press, 2012. 312 p.

структура усвідомленої психологічної саморегуляції діяльності, що складається з таких ланок: 1) мета діяльності, 2) модель значимих умов, 3) програма дій, 4) оцінка результатів, 5) корекція. Внаслідок цього самоконтроль у процесі співу ми розглядаємо як здатність до регуляції сенсорних процесів, що включають у дію поєднання тих чи інших аналізаторів²⁵.

Першим змістовним компонентом самостійної діяльності співаків-початківців є різні способи вокально-сенсорного самоконтролю: слуховий, м'язовий, вібраційний, зоровий. Володіння цими способами необхідне при навчанні співу, особливо в процесі самостійної діяльності здобувача освіти.

Однак на початковому етапі навчання співу вокально-сенсорний самоконтроль у співаків-початківців ще не розвинений, слухові відчуття власного співу часто бувають оманливі, м'язові відчуття не підпорядковані свідомості повністю, а резонаторні відчуття не знайомі початківцям. Найбільш усвідомленими вважаються слухові відчуття, але на них дуже впливають акустичні умови. Акустичні чинники під час співу в естрадному ансамблі, дуєті, сольному виконанні різні. Крім того, у співаків-початківців можуть бути не розвинені слухові уявлення звукового еталона. Отже, для освоєння вокальних компетенцій і способів вокально-сенсорного самоконтролю вокалісту-початківцю необхідний викладач, який координуватиме його самостійну діяльність.

Таким чином, проблема самостійної діяльності співаків безпосередньо пов'язувалася з питаннями саморегуляції та самоконтролю за процесом голосоутворення за допомогою зворотних зв'язків. Вирішення цих питань було представлено в низці досліджень (Л. Б. Дмитрієв, А. Н. Кисельов, А. Г. Менабені, В. П. Морозов, М. А. Павлова, Г. П. Стулова, Л. В. Чернова, Р. Юссон та ін.). Як правило, основна увага авторів зверталася на м'язово-слухові зворотні зв'язки. В той же час вивчалася особливість слухових та вібраційних відчуттів при співі, а також взаємодія слуху та зору (Д. В. Люш, В. П. Морозов, Р. В. Панкевич, С. Д. Робен, В. І. Сафонова, Л. В. Чернова).

Вченими та педагогами-практиками здійснювався пошук використання під час навчання різних видів самоконтролю. Вокальна мова є дуже спеціалізованою формою звукової мови людини, широко відомої під терміном «мистецтво співу»²⁶. Вокальна мова відрізняється від розмовної мови специфікою своєї акустичної будови: значно збільшеною потужністю та гучністю, тривалістю голосних, своєрідним

²⁵ Ware C. *Adventures in Singing: A Process for Exploring, Discovering, and Developing*. New York : Social Sciences, 2006. 350 p.

²⁶ Miller R. *On the Art of Singing*. New York : Oxford University Press, 1996. 138 p.

тембром, висотою основного тону, а також вібрата та низкою інших властивостей. Правильна вокальна мова неможлива без повноцінного слухового рецептора. Під контролем слуху співак відбирає, оцінює, диференціює та відтворює всю складну гаму звуків у процесі звукоутворення²⁷. Слуховий аналізатор співака-початківця в процесі співу сприймає пред'явлений звук музичного інструменту, виділяє, оцінює в ньому окремі компоненти і зливає з ним звучання власного голосу.

У співі, як і в промові, бере участь ціла група внутрішніх відчуттів, що йдуть від руху м'язів голосотвірного апарату. Сучасна фізіологія пояснює, що управління мовним та співочим звукоутворенням здійснюється під контролем, крім слухового, ще й рухового аналізатора. М'язовий самоконтроль у самостійній діяльності співака-початківця залежить від контролю розслаблення і напруги м'язів голосового апарату виконавця (внутрішня і зовнішня артикуляція, дихання).

Одним із найважливіших проявів діяльності голосотвірного апарату є інтенсивна вібрація тканин голосового тракту, спричинена вібраційними коливаннями голосових складок та діяльністю резонаторів. Вібрація, що виникає на рівні горла людини, поширюється на більш віддалені ділянки голосового тракту (грудна клітина, точки черепа)²⁸. Вібраційний самоконтроль співака проявляється у суб'єктивних вібраційних відчуттях співака, які зумовлюються резонуванням звуку у повітряних порожнинах-резонаторах. Співак-початківець може використовувати вібраційний аналізатор грудного та головного резонування при співі, вибравши відповідну теситуру для інтонування²⁹. Вібраційний самоконтроль у самостійній діяльності співаків може активно використовуватися у співі у різних акустичних умовах: у класі з мікрофоном та без, на сцені, на вулиці, на відкритому просторі³⁰.

Зорова система людини, на думку психологів, є найпотужнішим джерелом інформації про світ. Зоровий самоконтроль активно використовується в самостійній діяльності співаків під час співу по нотах, під час роботи з текстом вокального твору, співу у караоке, аналізі відеозаписів вокальних концертів відомих вітчизняних та зарубіжних виконавців. Зоровий самоконтроль застосовується в контролюванні рухів апарату артикуляції за допомогою дзеркала, відеозйомки. У вокальній педагогіці існує тісний взаємозв'язок слуху та зору,

²⁷ Martin B. Pro Secrets of Heavy Rock Singing. London : Sanctuary Publishing, Ltd., 2002. 94 p.

²⁸ Cook O. Singing with your own Voice. New York : Routledge, 2004. 288 p.

²⁹ McDonald B. A Cappella Pop: A Complete Guide to Contemporary A Cappella Singing. New York : Alfred Music Publishing, 2012. 204 p.

³⁰ Sadolin C. Complete Vocal Technique. Copenhagen: Shout Publications, 2012. 19 p.

оскільки при розучуванні вокальних творів постійно здійснюється переведення зорових образів у слухові.

Таким чином, використання різних способів вокально-сенсорного самоконтролю (слухового, м'язового, вібраційного, зорового) співаками-початківцями може здійснюватися в аудиторній, позааудиторній та концертній діяльності.

Другий змістовний компонент самостійної діяльності співаків-початківців характеризується за її різними видами в залежності від місця здійснення даної діяльності: на занятті, в процесі домашньої роботи, при підготовці до концерту і виступі на ньому.

Самостійна діяльність естрадних співаків-початківців на заняттях з фаху («Естрадний спів») проводиться з використанням комп'ютера. У процесі навчання естрадному співу за допомогою комп'ютерних технологій форми традиційної взаємодії «педагог – здобувач освіти» змінюються, оскільки вводиться новий технічний засіб навчання «комп'ютер», який стає необхідною ланкою педагогічного процесу. Відповідно виходить нова схема взаємодії під час уроку «педагог – комп'ютер – здобувач освіти»³¹. Педагог мотивує здобувача освіти самостійно добувати інформацію, аналізувати її, підходити до вирішення завдання творчо. Педагог через інформаційний потік «педагог – комп'ютер» задає форму та характер навчальної діяльності. Вектор цієї схеми «комп'ютер – здобувач освіти» організує пізнавальні дії співака-початківця: комп'ютер транслює навчальну інформацію, а здобувач освіти сприймає отриману інформацію, реагує на неї, вирішує навчальне завдання.

Самостійна діяльність співаків-початківців у процесі домашньої роботи безпосередньо пов'язана з комп'ютерними технологіями, електронними освітніми ресурсами. Початківці самостійно прагнуть набути необхідних знань за допомогою комп'ютера про естрадні вокальні прийоми, естрадних виконавців, композиторів і продюсерів; розширити свої знання про співоче дихання, дикцію, звукоутворення. Інформаційні вектори «комп'ютер – здобувач освіти» і «здобувач освіти – комп'ютер» організують операції та пізнавальні дії. У самостійній домашній діяльності з інформаційного вектора «здобувач освіти – педагог» початківець може повідомити викладача про проблеми і труднощі у вирішенні завдання. Інформаційний вектор «комп'ютер –

³¹ Вакулєнко І. В. Управління самостійною роботою студентів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 2: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2016. Вип. 18 (25). С. 50–64.

викладач» видає результат самостійної діяльності здобувача освіти, що дозволяє контролювати процес навчання.

Самостійна діяльність співаків-початківців при підготовці до концертного виступу є найскладнішим і творчим видом самостійної діяльності. Оскільки цей вид діяльності пов'язаний із самостійним налаштуванням голосового апарату, емоційним налаштуванням перед виходом на сцену, подоланням сценічного хвилювання³². Самостійне налаштування голосового апарату передбачає дихальну та артикуляційну гімнастику, розспівування. Розспівування голосу виконавця – це приведення м'язової системи до робочого стану. Для розспівування співаки-початківці використовують знайомі для них розспівувальні вправи і вокалізи. При підготовці до концертного виступу початківці замість «комп'ютера» використовують мобільні пристрої та навушники. У мобільних пристроях записані джазові та естрадні розспівування, які можна відтворити за допомогою плеєра. У сучасній вокальній практиці в репетиційній діяльності співками-початківцями використовується новий пристрій Roland VT-12 vocal trainer. Це вокальний інноваційний тренажер, який поєднує світловий індикатор тонер, плеєр, метроном, камертон, диктофон з якісним мікрофоном. Roland тренажер допомагає співаку тренувати вміння, які необхідні йому для виконання пісень – інтонування та почуття ритму, а також дає можливість записати свій власний голос на диктофон і миттєво прослухати щойно виконаний вокальний твір чи розспівування. У Roland VT-12 тренажер вбудовано велику кількість вокальних вправ розспівувань.

При підготовці до концертного виступу співак-початківець, розігріває не лише голосовий апарат, а й робить гімнастику, розтяжку для організму, повторює хореографічні рухи, оскільки концертний естрадний номер передбачає крім співу рух, міміку, жести відповідно до художнього образу. Деякі естрадні вокальні номери передбачають гру на музичному інструменті, коли виконавець сам собі акомпанує на гітарі, фортепіано чи іншому інструменті.

Третій змістовний компонент самостійної діяльності співаків-початківців характеризується за видами художньої творчості, на яких базується вся естрадна виконавська культура: безпосередньо вокальна, інструментальна творчість (програвання мелодій пісень на музичному інструменті, підбір акомпанементу до пісні), хореографічна (пластичне інтонування, підбір), звукорежисерська (робота за мікшерним пультом, робота з фонограмами, музично-комп'ютерними програмами, запис

³² Paton J. G. Foundations in Singing: A Guide to Vocal Technique and Song Interpretation. New York : McGraw-Hill Humanities Social, 2006. 320 p.

пісень на студії звукозапису), театральна (робота над образом вокального твору, підбір міміки та жестів до вокального естрадного твору).

Творчість – це діяльність людини, спрямована на створення будь-якого нового, оригінального продукту сфери ідей, мистецтва і навіть виробництва та організації³³. Творчу активність здобувача освіти в процесі освоєння співочого мистецтва, ми розуміємо як самостійну співочу діяльність, яка визначається його психічними, фізіологічними, розумовими, емоційними, вольовими можливостями і яка проявляється в позитивному відношенні здобувача освіти до змісту та процесу навчання, до ефективного оволодіння знаннями та способами діяльності, у мобілізації морально-вольових зусиль для досягнення навчально-пізнавальної мети.

Співоча діяльність у співаків-початківців – це діяльність, яка обумовлюється прагненням здобувачів освіти задовольнити свої інтереси та потребу в співі. До занять творчістю людину спонукають мотиви. Наприклад, для співака – це любов до співу, наслідування манери відомого виконавця, потяг до видів музичної творчості. Але не лише ці причини зацікавлюють здобувачів освіти. Іноді співакам-початківцям здається, що спів – це легкий вид мистецтва. Оманлива легкість цього виду мистецтва, матеріальна зацікавленість, популярність, публічність – є причинами вступу здобувачів до закладів освіти різних рівнів. Досвідчений викладач розуміє, що підготовка естрадного співака – це, значною мірою, процес розвитку, становлення, виявлення індивідуального тембру голосу.

Спів вимагає великої активності, емоційного піднесення, ступінь цього підйому залежить від індивідуальних особливостей здобувача освіти, від його психічного стану та прояву емоційності. Ступінь емоційної чуйності у співаків-початківців різна. Бувають малоемоційні здобувачі освіти, яких викладачу потрібно «розбудити», емоційно налаштувати на відповідну музику, та гіперактивні здобувачі освіти, які емоційно відгукуються на музичні твори³⁴. Інструментальна творчість співаків-початківців проявляється у «підігранні» мелодії пісні на музичному інструменті, акомпануванні власного виконання. Акомпанемент (з фр. *accompagnement* – супроводжувати) – супровід одним чи кількома інструментами сольної партії співака, ансамблю чи хору³⁵. Супровід передбачає опору мелодії – ритмічну та гармонійну.

³³ Fishkin R. L. *Singing: A Practical Guide to Pursuing the Art*. New York : The Performing Arts, 2010. 48 p.

³⁴ Schmidt E. *All about Singing*. New York : Leonard Corporation, 2011. 234 p.

³⁵ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

Хореографічна творчість співаків-початківців відіграє велику роль у постановці естрадного номера. Хореографія (у перекладі з грец. χορεία – хороводний танець, хоровод) – мистецтво твору та сценічної постановки танцю³⁶. У сучасному естрадному мистецтві хореографія займає велику нішу. Виступ на естраді вимагає від виконавця як володіння голосом, так і хореографічними компетенціями. Рухи співака на сцені мають низку особливостей: вони мають допомагати виконавцю під час співу, мають бути вільними, а не заважати йому. Також необхідно, щоб рухи не збивали подих співака, відповідали художньому образу пісні та наголошували на акцентах у пісні. Хореографічна творчість у самостійній діяльності проявляється у створенні рухів і жестів до виконуваного вокального твору, у створенні хореографічних етюдів, пластичному інтонуванні. Результатом регулярних самостійних хореографічних занять стає вміння здобувачів освіти чути і слухати музику і передавати її зміст у русі.

Навчання співу співаків-початківців у сучасних умовах професійної підготовки будується на впровадженні в педагогічний процес комп'ютерних технологій. Сучасні аудиторії, обладнані звукозаписною та звуковідтворювальною апаратурою, мікрофонами, нагадують студію звукозапису. Звукорежисерська творчість співаків-початківців проявляється в звуковій режисурі вокальних естрадних творів різних жанрів, створенні комп'ютерних аранжувань пісень. Електронна музична творчість співаків-початківців як явище сучасної музичної культури характеризується інтеграцією історично сформованих комунікативних побудов, пов'язаних з імпровізацією, композицією, звукорежисурою, обробкою музики та програмуванням³⁷. Звукорежисера та програмування якісно перетворили музичну творчість, значно збагативши її художній потенціал та зробивши загальнодоступним. У зв'язку з цим залучення до електронної музичної творчості у системі мистецької освіти відкриває широкі перспективи оновлення змісту, форм та методів музичної навчальної діяльності, підвищення ефективності художньо-творчого процесу та розвитку творчості здобувачів освіти.

Співаки-початківці в естрадних вокальних номерах використовують не лише вокальні компетенції, а й навички акторської майстерності, сценічної мови. У піснях, аріях із мюзиклів часто зустрічаються речитативи, діалоги. Театральна творчість співаків-початківців проявляється

³⁶ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

³⁷ Бойко Н. І. Основні педагогічні аспекти використання інформаційних технологій та технологій дистанційного навчання в самостійній роботі студентів. *Наукові записки: Збірник наукових статей НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2008. Вип. 71. С. 63–69.

в самостійному продумуванні вокального образу, підборі костюма, гриму, зачіски до пісні. Емоції виражаються у мові, у міміці, в жестах, у характері рухів. Співак-початківець здатний запам'ятовувати свої емоційні стани, оживляти потрібні емоційні спогади, включати їх у творчий процес. Важливими є завдання емоційного розвитку початківців, формування компетенцій, пов'язаних зі сценічним втіленням музичного образу виконуваних вокальних творів.

Четвертий змістовний компонент самостійної діяльності співаків-початківців характеризується за формами роботи. Оскільки самостійна діяльність може включати не лише одного здобувача освіти, а й певні колективи, вона може бути груповою, коли здобувач освіти навчається в ансамблі, в дуетах і тріо та індивідуальною, коли здобувач освіти виконує твір сольо.

В даний час великою популярністю в культурно-мистецькому просторі користуються сольні та ансамблеві співи, за допомогою яких у здобувачів освіти розвиваються музично-творчі здібності. Вокальні заняття гнучко поєднують індивідуальну та групову форми роботи у класі співу та ансамблю. Спів в ансамблі викликає особливий інтерес у співаків-початківців. Коли здобувачі освіти співають у дуетах, тріо чи квартетах, вони залучені до взаємодії один з одним, і ця взаємодія нерідко стає ефективнішою, ніж взаємодія «викладач – здобувач освіти». Самостійна робота у групах набуває нових можливостей спілкування та взаємодії співаків. Групова робота підвищує рівень самостійності, обсяг, темп виконання завдань. Взаємонавчання та взаємодопомога співаків-початківців стабілізує позитивну мотивацію навчання.

Протягом багатьох років проблема колективного музичного виконавства привертає увагу великого кола музикантів-педагогів, науковців різних спеціальностей, оскільки колективна форма співацького виконавства має величезні можливості: це формування вокальних компетенцій, розвиток музичних здібностей, підготовка справжніх поціновувачів музики та виховання кращих людських якостей. На думку Дж Фішера та Г. Кеес «У ансамблевому навчанні активізація відбувається відразу за двома напрямками: 1) вивчення музичної теорії, як в окремих складових, так і через розуміння архітектоніки твору; 2) розвиток та виконання індивідуальних виконавських якостей, формування особистісного ставлення до виконуваних творів»³⁸.

Останній напрямок цінний тим, що активізує розвиток індивідуального естетичного смаку, закладає основи для створення позитивних умов музично-естетичного виховання в цілому. Ансамблевий спів не лише приносить співоче задоволення, але також вправляє і розвиває

³⁸ Fisher J., Kayes G. Successful Singing Auditions. New York : Routledge, 2002. 144 p.

слух, дихальну систему, а остання тісно пов'язана з серцево-судинною системою, отже, здобувач освіти навчається мимоволі, займаючись дихальною гімнастикою, зміцнює своє здоров'я.

Функції ансамблевого співу різнобічні і привабливі. Важливо також, що ансамблевий спів, будучи найдоступнішою формою виконавства, активно залучає здобувачів освіти до творчого процесу. Тож у процесі підготовки він сприймається як дієвий засіб виховання уподобань здобувачів освіти, підвищення їх загальної музичної культури, проникнення пісні у побут сім'ї.

П'ятий змістовний компонент характеризується дидактичною метою³⁹. З урахуванням дидактичної мети самостійна діяльність співака-початківця може диференціюватися як пізнавальна (коли за завданням викладача здобувачі освіти ведуть пошук інформації про композитора, виконавця, історію створення пісні, що значно розширює їх багаж знань про вокальну естрадну культуру), тренувальна (коли здобувачі освіти самостійно виконують вокальні вправи), творча (коли здобувачі вищої освіти опановують частково регламентовані завдання, що мають нестандартні рішення: вокальний проект, створення пісень, створення сценаріїв до вокальних концертів, створення власного виконавського іміджу)⁴⁰, контрольна (коли здобувачі освіти вирішують тести, виконують контрольні роботи з вивчених тем, створюють портфоліо).

Пізнавальна діяльність співаків-початківців створює сприятливі умови для засвоєння знань⁴¹, формування вокальних компетенцій. Здобувачі освіти самостійно ведуть пошук інформації за допомогою електронних освітніх ресурсів Інтернету про музичну мову, композиторів, естрадних вітчизняних і зарубіжних виконавців, продюсерів, твори вокального мистецтва.

Тренувальна діяльність співаків-початківців, що допомагає засвоєнню, закріпленню та розвитку вокальних компетенцій, це найпоширеніший вид самостійної діяльності. До нього належать домашні вправи на розвиток дихання, дикції, артикуляції, техніки, розумування літературного тексту вокального твору, спів мелодії або вокального рядка пісні.

Творча діяльність передбачає опанування здобувачами освіти завдань, що мають нестандартні творчі рішення. Творчій діяльності властиві певні етапи: 1) накопичення музичних вражень; 2) спонтанне

³⁹ Бойко Н. І. Форми та шляхи організації самостійної роботи студентів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород, 2001. С. 10–13.

⁴⁰ Gagne J. *Your Singing Voice: Contemporary Techniques, Expression, and Spirit*. Boston: Berklee Press, 2012. 256 p.

⁴¹ Малихін О. В., Павленко І. Г., Лаврентьева О. О., Матукова Г. І. *Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник*. Сімферополь : ДІАЙП, 2011. 224 с.

вираження творчого початку у зорових, сенсорно-моторних, мовних напрямках; 3) музичні імпровізації (вокальні, інструментальні); 4) створення власних композицій, що є відображенням якогось художнього враження; 5) переважна більшість індивідуальної творчості; 6) музична творчість: «дотворення» мелодії, написання пісень, музичних п'єс.

Творчість співаків-початківців може бути музично орієнтованою, поліхудожньою (інтерпретація музики засобами інших видів мистецтва – літератури, графіки, хореографії, звукорежисури тощо) та музично-виконавською. Поліхудожній підхід у музичній освіті розглядала, зокрема, Б. Роуз⁴².

Контрольна діяльність співаків-початківців важлива для виявлення вокальних компетенцій. Це самостійна підготовка вокальних творів здобувачами освіти: слухання, розбір та розучування вокального твору, концертне виконання вокального твору, його відеозапис та аналіз; вирішення тестів та контрольних робіт з вивчених тем.

Підсумовуючи розглянутий матеріал визначаємо, що змістовні компоненти самостійної діяльності співаків-початківців у системі вищої освіти розрізняються за домінуючим способом вокально-сенсорного самоконтролю (слухового, м'язового, зорового, вібраційного) в процесі розвитку вокальних компетенцій, за видами діяльності (аудиторна, позааудиторна); за видом художньої творчості (вокальної, інструментальної, хореографічної, звукорежисерської, акторської); за формами роботи (групова – ансамблева, індивідуальна – сольна); за дидактичною метою (навчальні завдання, тренувальні завдання, творчі завдання, контрольні завдання).

2. Теоретичні підходи до формування методики розвитку самостійної діяльності співаків-початківців у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти

Для розробки методики формування навичок самостійної діяльності у співаків-початківців у процесі професійної підготовки необхідно виокремити систему певних методологічних підходів, на яких дана методика буде базуватися. Аналіз джерел, виокремлені специфічні особливості вокального естрадного виконавства та самостійної діяльності здобувачів освіти дозволили визначити, що такими є аксіологічний, здоров'язберігаючий та інформаційно-діяльнісний підходи.

У педагогічних джерелах поняття «підхід» використовується як сукупність загальних ідей, принципів, методів, що лежать в основі вирішення проблем. Підхід – це методологія вирішення проблеми, що розкриває основну ідею, соціально-економічні, філософські, психолого-

⁴² Rose B. Contemporary Singing Techniques. New York : Hal Leonard, 2009. 112 p.

педагогічні передумови, головні цілі, принципи, етапи, механізми досягнення цілей.

В основі дослідження лежить аксіологічний підхід, який дозволяє спрямувати зміст, методи та форми самостійної діяльності співаків-початківців у площину ціннісних орієнтацій. Ідеї аксіологічного підходу розглядали М. С. Каган, В. А. Сластьонін, Є. Н. Шиянов⁴³. Цінності освіти представляють систему смислів, значень, принципів, ідеалів, норм, що реалізують освітню взаємодію та формують відносини у структурі особистості. У музичній освіті цінності створюють фундамент особистості здобувача освіти та підкреслюють унікальність природи та потенціалу музичного мистецтва. Методологічний зміст аксіологічного підходу у тому, що цінність сприймається як основа людської культури, зокрема і музичної культури. Цінність ставить її фундаментальні соціальні та особистісні орієнтири, визначає принципи поведінки особистості, спрямовує потреби та інтереси, регулює мотиваційну сферу у системі освіти.

Цінності – це реальна перетворююча сила, що підносить об'єктивну гідність людини, що робить її суб'єктом більш універсальної діяльності⁴⁴. Введення різноманітних аксіологічних орієнтирів у духовно-прагматичну систему відносин здобувача освіти до самого себе, до викладача, інших учасників освітнього процесу, музичної культури, мистецтва визначає зміст і спрямованість особистості. Цінності духовно збагачують особистість здобувача освіти, вибудовують його перспективи, організують самостійну творчу діяльність, розширюють смислові «горизонти».

У музичній освіті поширене поняття «художні цінності». Художні цінності звертають увагу особистості на осмислення аксіологічного орієнтиру – краси. М. С. Каган стверджував, що носієм «художньої цінності є витвір мистецтва, тобто якийсь фрагмент життєвої реальності, перетворений на художню реальність»⁴⁵.

⁴³ Васильєва Н. О. Методичні аспекти організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів. *Вісник Севастопольського НТУ: збірник наукових праць (Серія: Педагогіка)*. 2011. Вип. 124. С. 62–67.

⁴⁴ Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарский О. М. Освітні технології: навчально-методичний посібник. Київ, 2003. 255 с.

⁴⁵ Овчарук О. В. Спадщина видатних українських просвітників початку ХХ сторіччя в історії розвитку музично-педагогічної думки України. *Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць*. Київ, 1997. С. 170–172.

У центрі аксіологічного підходу – розвиток мотиваційної сторони музично-пізнавальної діяльності здобувачів освіти та здатності духовного розуміння музики⁴⁶.

Ключовим в аксіологічному підході є поняття «цінності», яке характеризується у дослідженні як ціннісне ставлення співака до еталона співацького звуку та формування у нього музичного смаку на прикладі високохудожніх творів вокальної естради. Аксіологічний підхід передбачає ціннісне ставлення співака-початківця до спадщини людства в галузі вокального, інструментального, театрального мистецтва, хореографії, звукорежисури. Даний підхід містить сформовані у початківця уявлення про звучання власного голосу, інтерес до різних видів музичної діяльності, здатність виносити ціннісно-оціночні судження про якість співочого звуку інших естрадних виконавців.

У звучанні голосу виконавець та слухач розрізняє висоту, гучність, тривалість, тембр. Ці якісні характеристики співочого голосу формуються в процесі навчання співу естрадних співаків-початківців. Звукова якість як висота визначається частотою коливань, пов'язана з діапазоном голосу. У співаків-початківців діапазон голосу невеликий, в межах півтори октави. У процесі занять з викладачем та самостійних домашніх занять здобувачів освіти діапазон голосу збільшується та досягає двох октав. Звукова якість гучність – це величина звукової енергії, що визначається амплітудою коливань. В естрадному співі гучність голосу може змінюватися за допомогою технічних засобів. Звукова якість тривалість голосу визначається періодом коливань. Тривалість голосу в естрадному виконавстві може коригуватися за допомогою реверберації. Звукова якість тембр – це спектр звуку, що визначається складом коливань, відрізняє голос одного співака від іншого. Тембр містить звучання основного тону і часткових тонів (обертонів). Тембр в естрадному мистецтві відіграє одну з головних ролей, оскільки естрадний виконавець, не маючи достатньої сили голосу, може запам'ятатися слухачеві завдяки його унікальному тембру.

Дж. Кінні зазначає, що «професійне звучання голосу – це результат спеціально знайденого характеру роботи голосового апарату, встановлення певних співочих рухових динамічних стереотипів – вокальних навичок»⁴⁷. Навичками у педагогіці називаються дії, окремі компоненти яких у результаті повторення стали автоматизованими. До вокальних навичок належать дихання, артикуляція, резонування.

⁴⁶ Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / укл. Н. П. Наволокова. Харків : Основа, 2009. 176 с.

⁴⁷ Kenne J. Becoming a Singing Performer. Dubuque, IA: William C. Brown, 1987. 144 p.

Організуюючи художню зустріч здобувача освіти із музичним твором, викладач послідовно звертає його увагу на усвідомлення аксіологічних аспектів твору та художньо-комунікативної ситуації. Аксіологічний підхід не дозволяє принижувати морально-естетичні смисли музики.

Важливою функцією музичної освіти є розвиток інтонаційного слуху здобувачів освіти, їх здібності інтонаційно-музичного мислення. Музична інтонація дозволяє відчувати мову музики, зрозуміти сенс музичного твору, відчуті його особливості та перебіг музичної думки. Музична інтонація є ядром музичного твору, вона є сплавом емоційного та раціонального, об'єктивного та суб'єктивного, художнього та технічного. Розглядаючи аксіологічний підхід, ми звертаємось до інтонаційної теорії музики. С. Ріггс звертав увагу, що музична інтонація взаємопов'язана з мовленнєвою інтонацією, вона має здатність передавати емоційні стани людини: «Мовленнєва і суто музична інтонація – гілки одного звукового потоку»⁴⁸.

Цінності забезпечують необхідними засобами оціночно-орієнтаційну сторону діяльності особистості здобувача освіти, дозволяючи йому повноцінно здійснювати свій життєвий вибір, що і є, зрештою, основою розвитку особистості.

Здоров'язберігаючий підхід – це загальний спосіб організації здоров'язберігаючого освітнього процесу. Здоров'язберігаючий підхід у педагогіці обґрунтували В. П. Беспалько, Т. І. Шамова⁴⁹ та ін. Здоров'язберігаючий підхід до методики формування навичок самостійної діяльності у співаків-початківців передбачає дотримання гігієнічних умов функціонування голосового апарату здобувачів освіти в процесі аудиторних, позааудиторних (самостійних) занять і концертних виступів.

В рамках дослідження під здоров'ям ми розуміємо динамічний стан організму здобувачів освіти, що є результатом комплексу педагогічних, психологічних, лікувальних, профілактичних, корекційних впливів, що реалізуються в процесі здоров'язберігаючої освітньої діяльності.

Особливостями здоров'язберігаючого підходу в освіті є: 1) розвиток у здобувачів освіти здатності вирішувати проблеми в різних видах діяльності на основі пріоритету цінності свого здоров'я та оточуючих людей, з використанням досвіду збереження та розвитку здоров'я, отриманого в процесі навчання та виховання; 2) специфіка організації

⁴⁸ Riggs S. *Singing for the Stars: A Complete Program for Training Your Voice*. Los Angeles, CA : Alfred Publishing Co., Inc, 1998. 168 p.

⁴⁹ Падалка О. С., Нісімчук А. М., Смолук О. І., Шпак О. Т. Педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1995. 256 с.

здоров'язберігаючого освітнього процесу полягає у створенні умов для формування у здобувачів освіти культури здоров'я; 3) оцінка результатів здоров'язберігаючої освітньої діяльності ґрунтується на аналізі співвідношення рівнів освіченості та здоров'я на кожному етапі навчання.

Ще в XIX столітті німецьким автором О. Гутманом було запропоновано кілька способів, що перешкоджають м'язовому втомленню співаків⁵⁰. О. Гутман у праці «Гімнастика голосу» розглядає вплив неправильної м'язової діяльності на голос та гру співака. Організувати правильну м'язову роботу співака О. Гутман пропонує за допомогою різних гімнастичних вправ для дихання, апарату артикуляції, а також для всього тіла. В цей же час з'явилася методика Л. Кофлера⁵¹ з відновлення та лікування співочого голосу, яка ґрунтувалася на мовних, співочих вправах та вправах з рухами. Пізніше його методику продовжили О. Г. Лобанова та Є. Я. Попова. Можливості застосування методики Л. Кофлера у хореографії розкрила Є. Я. Попова. Вона застосовувала вправи, що поєднують розмову та співи з танцем, а також з комбінаціями ритміки та гімнастики.

Д. Мюррей⁵² вважає, що на роботу голосових м'язів, на порушення або відновлення їх режиму можуть вплинути зовнішні чинники, гармонійні вібрації. Він запропонував метод розвитку голосу за допомогою камертонних вібрацій, який згодом був застосований викладачами співу для виправлення та покращення якостей співочого голосу.

Розвиток голосу співака-початківця тісно пов'язаний з його зростанням. Кожна стадія цього розвитку має характерні особливості. Це необхідно враховувати викладачеві співу для того, щоб правильно підібрати репертуар, поставити в кожному випадку художньо-естетичні завдання, що відповідають віку. Хоча голоси початківців часто і поступаються силою голосу досвідчених виконавців, але вони відрізняються більшою дзвінкістю і «польотністю»⁵³.

Однією із форм інформаційно-діяльнісного підходу є проєктна діяльність здобувачів освіти. Метод проєктів передбачає вирішення якої-небудь проблеми і завжди орієнтований на самостійну діяльність здобувачів освіти, індивідуальну, групову, яку вони виконують

⁵⁰ Carpenter V. *Free Your Voice: Awaken to Life Through Singing*. New York : Sounds True, 2012. 280 p.

⁵¹ Botume J. F. *Modern Singing Methods: Their Use and Abuse*. New York : PPPC, 2010. 40 p.

⁵² Murray D. *Vocal Strength and Power: Boost Your Singing with Proper Technique and Breathing*. New York : Hal Leonard Corporation, 2009. 72 p.

⁵³ Sabine E. *Strengthen Your Singing Voice*. New York : Artistpro, 2004. 98 p.

протягом певного відрізка часу⁵⁴. Проекти можуть бути творчими, міжпредметними, інформаційними. Нині на телебаченні створюється безліч творчих виконавських проєктів, зокрема, для молоді.

Інформаційно-діяльнісний підхід у педагогіці пов'язаний з інформаційними технологіями (А. П. Панфілова, Є. С. Полат) та мультимедіа технологіями в освіті (А. А. Востриков)⁵⁵.

Для того, щоб конкретизувати застосування інформаційно-діялісного підходу у формуванні навичок самостійної діяльності співаків-початківців, доцільно визначити це поняття. Інформаційно-діялісний підхід складається із двох компонентів: «інформаційного підходу» та «діялісного підходу». Факт формування особистості у конкретній музичній діяльності обумовлює необхідність звернення до діялісного підходу. Він вважається одним із найефективніших підходів у педагогічній практиці (Л. С. Виготський, В. В. Давидов, А. Н. Леонтьєв, Л. С. Рубінштейн)⁵⁶.

Діялісний підхід у навчанні, що спирається на положення Л. С. Виготського, Л. В. Занкова розвиває у своєму дослідженні Л. М. Фрідман⁵⁷. Ним сформовано такі принципи: принцип самодіяльності як вільне та творче досягнення прийнятих цілей навчання; принцип самоорганізації як найвищий рівень самостійної діяльності, пошук здобувачами освіти нових знань, способів вирішення; принцип розвитку, у якому організації навчального процесу викладач орієнтується на індивідуальні особливості, «зону найближчого розвитку» здобувачів освіти. В освіті інформаційний підхід передбачає активну взаємодію здобувачів освіти з інформацією: отримання, обробку, аналіз, синтезування (у разі отримання інформації з різних джерел), структурування, ефективне використання для вирішення поставлених навчальних завдань, які обов'язково містять у собі пізнавальну цінність. Інформаційний підхід передбачає активне впровадження та використання інформаційних комп'ютерних технологій в освітньому процесі, як у технологічному плані, так і плані інформаційно-навчальних програм: “Wikispaces”, “SurveyMonkey”, “Prezi”, “Wordle”, “Voxopop”, “Moodle” та ін.

⁵⁴ Томашевський В., Новиков Ю., Камінська П. Огляд сучасного стану систем дистанційного навчання. *Наукові праці: Науково-методичний журнал*. Черкаси: ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. № 122. С. 146–157.

⁵⁵ Вишнівський В. В., Гніденко М. П., Гайдур Г. І., Ільїн О. О. Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів: навчальний посібник. Київ: ДУТ, 2014. 140 с.

⁵⁶ Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / укл. Н. П. Наволокова. Харків: Основа, 2009. 176 с.

⁵⁷ Вітвицька С. С. Основи з педагогіки вищої школи. *Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання*. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 384 с.

Відомо, що творчий розвиток особистості не може відбуватися поза конкретними суспільними умовами, оскільки в житті постійно відбуваються зміни, висуваються нові вимоги. Звідси виникає необхідність сучасного підходу до зміни поглядів, думок, накопиченого досвіду, з'ясування того, що зберегло свою актуальність у питанні творчого розвитку особистості в сучасній музичній освіті. Використання комп'ютерних технологій як допоміжного засобу під час занять з фаху («Естрадний спів») характеризується широким застосуванням інструментарію мультимедіа. Серед переваг комп'ютерних технологій перед традиційним навчанням Г. В. Лаврентьев вважає «можливість поєднання логічного та образного способів освоєння інформації; розвиток наочно-образного, наочно-дієвого, інтуїтивного, творчого видів мислення; активізація освітнього процесу з допомогою посилення наочності; інтерактивна взаємодія, спілкування в інформаційно-освітньому просторі; формування інформаційної культури на рівні сучасного розвитку соціуму за рахунок здійснення інформаційно-навчальної діяльності та роботи з програмними засобами та системами»⁵⁸.

Інформаційно-діяльнісний підхід у навчанні співаків-початківців будується на постійній взаємодії з потоками інформації різної тематики в навчальній сфері з використанням інформаційних технологій та застосування отриманих знань на практиці. Інформаційно-діяльнісний підхід у педагогіці розглядали Н. П. Безрукова, Б. Є. Стариченко⁵⁹ та ін.

Одним з найголовніших завдань інформаційно-діялісного підходу освіти є формування у здобувачів вищої освіти інформаційно-діялісного мислення, що якнайкраще відповідає вимогам, що пред'являються сучасним суспільством до освіти. Воно покликане сформувати такий вид навчальної діяльності, при якому сприйняття інформації як безперервного потоку різних фактів та відомостей на слух та письмово, аналіз, виділення необхідного, процес переробки здійснюються залежно від поставленого завдання. Зокрема, даний вид мислення орієнтований на розвиток у співаків-початківців комплексу умінь з метою ефективної роботи з інформацією за допомогою різних способів навчання.

Таким чином, говорячи про найбільш яскраво виражені позитивні моменти використання інформаційно-діялісного підходу у навчанні вокальному, інструментальному, хореографічному, театральному мистецтву, звукорежисурі, пов'язаних з використанням різних форм

⁵⁸ Бойко Н. І. Основні педагогічні аспекти використання інформаційних технологій та технологій дистанційного навчання в самостійній роботі студентів. *Наукові записки: Збірник наукових статей ННУ імені М. П. Драгоманова*. 2008. Вип. 71. С. 63–69.

⁵⁹ Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / укл. Н. П. Наволокова. Харків : Основа, 2009. 176 с.

пред'явлення інформації, з роботою учасників навчального процесу, а також з різноманітними формами контролю, то є можливим виокремити такі форми: 1) можливість пред'явлення інформації у різній формі (відео-, аудіо, текстові матеріали) та різними способами за допомогою медіазасобів (отже, принцип наочності реалізується повною мірою); 2) співвідношення часу та одержуваного в результаті результату (збереження відомостей у пам'яті) в ході використання інформаційно-діяльнісного підходу значно перевищує це ж співвідношення із застосуванням традиційних методів та технологій (як наслідок, за досить короткий термін за допомогою комп'ютерних технологій можливе освоєння значно більшого матеріалу); 3) інформаційні технології у межах інформаційно-діяльнісного підходу є незамінним помічником під час проведення тестування, діагностичного, проміжного контролю, і навіть моніторингу навчального процесу на етапі освітньої системи. Понад те, інформаційно-комунікативні технології стимулюють активне залучення здобувачів освіти різного рівня компетенцій створення мережевих проєктів. Підвищення мотивації на подальше самостійне вивчення та, як наслідок, самооцінки.

У формуванні навичок самостійної діяльності у співаків-початківців засобами інформаційних комп'ютерних технологій слід враховувати ряд принципів навчання. Розглянемо їх докладніше.

Принцип інформатизації навчання пов'язаний з вирішенням одного з важливих завдань сучасної освітньої системи – підвищення якості освіти з урахуванням використання новітніх інформаційно-комп'ютерних мультимедіа технологій. Цей принцип набуває особливої значущості в умовах інформатизації музичної освіти. Принцип інформатизації навчання надає можливості інтенсифікувати навчальний процес на основі структурно-логічного пред'явлення навчального матеріалу, комп'ютерної мультимедійної форми його представлення, врахування соціальних та культурних відмінностей, індивідуальних стилів та темпів навчання кожного співака-початківця. Реалізація принципу інформатизації веде до формування у музичній освіті специфічного інформаційно-освітнього середовища, яке вчені трактують як сукупність комп'ютерних засобів та способів їх функціонування, що використовуються для реалізації дидактичної діяльності.

Принцип наочності за умов застосування у освітньому процесі інформаційно-комп'ютерних технологій можна назвати принципом мультимедіа. У музичній освіті принцип мультимедіа має особливе значення, він безпосередньо пов'язаний із наочністю. У сучасній педагогіці виокремлюються різні види наочності (виконавська наочність – демонстрація музичних фрагментів, ілюстрація теоретичних положень

звучанням музики, перегляд відеокліпів, концертів виконавців; та образотворча – перегляд репродукцій картин, творів різних видів мистецтва тощо) завдяки технології мультимедіа вони успішно об'єднуються у одному ресурсі.

Принцип систематичності і послідовності у формуванні навичок самостійної діяльності у співаків-початківців проявляється в поступовому ускладненні вокальних вправ і співочого репертуару. Вокальні вправи та пісні спрямовані на систематичний та послідовний розвиток основних якостей співочого голосу та вокальних компетенцій. Досвід вокальної педагогіки вказує, що гнучкість і рухливість голосів необхідно постійно розвивати та підтримувати, тому що ці якості голосів можуть легко загубитися за несистематичних занять. Тому таке велике значення має постійна щоденна самостійна вокальна діяльність здобувачів освіти, яку у сучасному музичному освітньому просторі організує викладач естрадного співу за допомогою занять, домашніх самостійних завдань та концертних репетицій. У вокальному навчанні принцип систематичності та послідовності вимагає від викладача планомірного ускладнення як вокально-технічних завдань, так і музично-виконавчих вимог. Для сприятливого розвитку голосових даних співаків-початківців у процесі підбору вокально-технічних вправ і репертуару необхідно суворе дотримання загальнопедагогічного принципу «від простого до складного».

Принцип свідомості та творчої активності здобувачів освіти передбачає свідоме ставлення до самостійної вокальної діяльності, розуміння необхідності долати труднощі в процесі навчання, а також свідоме освоєння вокальних компетенцій. Можливості цього ми бачимо у формуванні інтересу до вокального мистецтва, у розвитку вокального слуху. Вокаліст-початківець має навчитися свідомо контролювати власне звучання, а також слухати та чути переваги та недоліки інших виконавців вокальної музики. Цьому може сприяти прослуховування та аналіз вокального звучання творів.

Принцип єдності музично-мистецького та вокально-технічного розвитку передбачає, що виховання виконавської майстерності співаків-початківців має відбуватися паралельно з розвитком вокально-технічних даних. Викладачам естрадного співу відомо, що виконавця необхідно розвивати комплексно, як у плані техніки, так і у мистецькому плані. Ця робота повинна вестися планомірно і одночасно, але необхідно звернути особливу увагу на вокально-технічний розвиток співака-початківця. У вокальній педагогіці під терміном «вокально-технічний розвиток» розглядається розвиток голосу в плані вокальної технології, яка визначається низкою аспектів з урахуванням особливостей фізіологічного розвитку співака.

На основі вищевикладеного можемо зробити висновок про те, що методологічними підходами до розробки методики формування навичок самостійної діяльності у співаків-початківців є: аксіологічний підхід (ціннісне ставлення до еталонного звучання естрадного голосу та формування у співаків музичного смаку на прикладі високохудожніх творів вокальної естради), здоров'язберігаючий (збереження фізичного здоров'я здобувачів освіти, гігієна голосу), інформаційно-діяльнісний підхід (застосування музично-комп'ютерних технологій та технічних засобів навчання у процесі освоєння мистецтва естрадного співу) в умовах професійної підготовки естрадних співаків у закладах вищої освіти.

ВИСНОВКИ

Самостійна діяльність здобувачів освіти займає особливе становище у системі освіти. У педагогічних джерелах поняття «самостійна діяльність» іноді ототожнювалося з поняттям «самостійна робота». При навчанні співаків-початківців мистецтву естрадного співу необхідно було диференціювати ці поняття. Під самостійною роботою зазвичай розуміють будь-яку організовану викладачем активну діяльність здобувачів освіти, спрямовану на виконання поставленої дидактичної мети у спеціально відведений час отримання знань, розвитку компетенцій. У нашому дослідженні співаки-початківці за час професійної підготовки у закладі вищої освіти не лише засвоюють певний перелік компетенцій, а й вчатьса самостійно їх набувати. Ефективність опанування музично-виконавського мистецтва обумовлюється значною мірою залежністю від активізації самостійної діяльності здобувачів вищої освіти. У зв'язку з цим поняття «самостійна діяльність естрадних співаків-початківців», трактується нами як система їх дій відповідно до поставленого навчального завдання при опануванні музично-виконавського мистецтва, що реалізується без безпосередньої участі викладача. Змістові компоненти самостійної діяльності співаків-початківців у процесі професійної підготовки у закладі вищої освіти вибудовується за різними ознаками: за домінуючим способом вокально-сенсорного самоконтролю (слухового, м'язового, зорового, вібраційного) у процесі розвитку вокальних компетенцій; за видами діяльності (акудиторна, позаакудиторна, концертна); за видом художньої творчості (вокальної, інструментальної, хореографічної, звукорежисерської, акторської); за формами роботи (групова – ансамблева, індивідуальна – сольна); за дидактичною метою (навчальні завдання, тренувальні завдання, творчі завдання, контрольні завдання). Взаємодія ж здобувача освіти з викладачем замінюється через взаємодією з комп'ютером, використовуючи інформаційні технології

освіти (інформаційно-комунікаційні технології, мультимедіа, технічні засоби навчання), створюючи нові можливості організації самостійної діяльності здобувачів освіти. Викладач організує цю комп'ютерну підтримку під час освоєння навчальних процесів з допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

До методики формування навичок самостійної діяльності співаків-початківців інтегровано підходи: аксіологічний (ціннісне ставлення до еталонного звучання естрадного голосу та формування у співаків музичного смаку на прикладі високохудожніх творів вокальної естради), здоров'язберігаючий (збереження фізичного здоров'я здобувачів освіти, гігієна голосу) застосування музично-комп'ютерних технологій та технічних засобів навчання у процесі освоєння мистецтва естрадного співу).

Інформаційно-діяльнісний підхід у навчанні співаків-початківців у процесі професійної підготовки будується на постійній взаємодії з потоками інформації різної тематики в навчальній сфері з використанням інформаційних комп'ютерних технологій, технічних засобів навчання, електронних освітніх ресурсів та застосування отриманих знань на практиці.

Електронні комп'ютерні технології стали невід'ємною частиною вокальної педагогіки і використовуються співаками-початківцями у всіх видах художньої творчості: вокальній, інструментальній, хореографічній, акторській, звукорежисерській.

АНОТАЦІЯ

У розділі монографії з використанням системи загальнонаукових та конкретно-наукових методів дослідження конкретизовано теоретичні засади розвитку самостійної діяльності співаків-початківців у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти. Схарактеризовано методологічну базу дослідження розвитку самостійної діяльності співаків-початківців у системі вищої освіти. Обґрунтовано змістовні компоненти самостійної діяльності співаків-початківців за різними ознаками: за домінуючим способом вокально-сенсорного самоконтролю; за видами діяльності; за видом художньої творчості; за формами роботи; за дидактичною метою. Визначено методологічні підходи до розробки методики формування навичок самостійної діяльності у співаків-початківців: аксіологічний (ціннісне ставлення до еталонного звучання естрадного голосу та формування у співаків музичного смаку на прикладі високохудожніх творів вокальної естради), здоров'язберігаючий (збереження фізичного здоров'я здобувачів освіти), діяльнісний (застосування музично-комп'ютерних технологій та

технічних засобів навчання у процесі освоєння мистецтва естрадного співу) в умовах закладів вищої освіти у процесі професійної підготовки естрадних співаків.

Література

1. Алексюк А. М., Аюрзанайн А. А., Підкасистий П. Г., Козак В. А. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання. Київ : ІСДО, 1993. 335 с.

2. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. Київ : Либідь, 1998. 560 с.

3. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія. Київ : Атіка, 2009. 684 с.

4. Бойко Н. І. Основні педагогічні аспекти використання інформаційних технологій та технологій дистанційного навчання в самостійній роботі студентів. *Наукові записки: Збірник наукових статей НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2008. Вип. 71. С. 63–69.

5. Бойко Н. І. Форми та шляхи організації самостійної роботи студентів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород, 2001. С. 10–13.

6. Вакуленко І. В. Управління самостійною роботою студентів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 2: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2016. Вип. 18 (25). С. 50–64.

7. Васильєва Н. О. Методичні аспекти організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів. *Вісник Севастопольського НТУ: збірник наукових праць. Серія: Педагогіка*. 2011. Вип. 124. С. 62–67.

8. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

9. Вишнівський В. В., Гніденко М. П., Гайдур Г. І., Ільїн О. О. Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів : навчальний посібник. Київ : ДУТ, 2014. 140 с.

10. Вітвицька С. С. Основи з педагогіки вищої школи : підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 384 с.

11. Волкова Н. П. Самостійна робота студентів як засіб підготовки майбутніх учителів до здійснення професійно-педагогічної комунікації. *Гуманітарний журнал*. 2009. № 1. С. 158–163.

12. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

13. Гурська О. В. Основні аспекти та проблеми організації самостійної роботи студентів ВНЗ. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Педагогіка А. С. Макаренка в полікультурному освітньому просторі», присвяченої 125-й річниці з дня народження А. С. Макаренка (м. Полтава, 12–14 березня 2013 року)*. Полтава, 2013. 221 с.

14. Драч І. І. Самостійна робота студентів вищих навчальних закладів як важливий елемент сучасної підготовки фахівців. *Нові технології навчання* : науково-методичний збірник. 2004. Вип. 37. С. 86–90.

15. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / укл. Н. П. Наволокова. Харків : Основа, 2009. 176 с.

16. Євтушенко Д. Питання вокальної педагогіки. Київ, 1987. 254 с.

17. Жук Ю. О. Комп'ютерно-орієнтовані засоби навчальної діяльності: проблеми створення та впровадження. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2004. Вип. 16. С. 11–15.

18. Малихін О. В., Павленко І. Г., Лаврентьева О. О., Матукова Г. І. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник. Сімферополь : ДІАЙП, 2011. 224 с.

19. Микита М. Практичні основи вокального мистецтва. Київ, 1985. 231 с.

20. Ничкало Н. Г. Розвиток професійної освіти і навчання в контексті європейської інтеграції. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 1. С. 57–61.

21. Овчарук О. В. Спадщина видатних українських просвітників початку ХХ сторіччя в історії розвитку музично-педагогічної думки України. *Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць*. К., 1997. С. 170–172.

22. Падалка О. С., Нісімчук А. М., Смолюк О. І., Шпак О. Т. Педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1995. 256 с.

23. Паршакова О. Д. Проблеми організації та контролю самостійної роботи студентів у світлі Болонського освітнього процесу. *Вища освіта України*. 2010. № 2. С. 36–43.

24. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарський О. М. Освітні технології : навчально-методичний посібник. Київ, 2003. 255 с.

25. Томашевський В., Новиков Ю., Камінська П. Огляд сучасного стану систем дистанційного навчання. *Наукові праці: Науково-методичний журнал*. Черкаси : ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. № 122. С. 146–157.

26. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: *навчальний посібник*. 2-ге вид., доп. Київ : Академвидав, 2010. 456 с.
27. Швед М. Самостійна робота студентів: *навчально-методичний посібник*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 205 с.
28. Botume J. F. *Modern Singing Methods: Their Use and Abuse*. New York : PPPC, 2010. 40 p.
29. Carman J. E. *Yoga for Singing: A Developmental Tool for Technique and Performance*. New York : Oxford University Press, 2012. 312 p.
30. Carpenter V. *Free Your Voice: Awaken to Life Through Singing*. New York : Sounds True, 2012. 280 p.
31. Cook O. *Singing with your own Voice*. New York : Routledge, 2004. 288 p.
32. Cooper B. L. *The Popular Music Teaching Handbook: An Educator's Guide to Music-Related Print Resources*. Westport: Libraries Unlimited, 2004. 384 p.
33. Fisher J., Kayes G. *Successful Singing Auditions*. New York : Routledge, 2002. 144 p.
34. Fishkin R. L. *Singing: A Practical Guide to Pursuing the Art*. New York : The Performing Arts, 2010. 48 p.
35. Gagne J. *Your Singing Voice: Contemporary Techniques, Expression, and Spirit*. Boston: Berklee Press, 2012. 256 p.
36. Kenne J. *Becoming a Singing Performer*. Dubuque, IA : William C. Brown, 1987. 144 p.
37. Martin B. *Pro Secrets of Heavy Rock Singing*. London : Sanctuary Publishing, Ltd., 2002. 94 p.
38. McDonald B. *A Cappella Pop: A Complete Guide to Contemporary A Cappella Singing*. New York : Alfred Music Publishing, 2012. 204 p.
39. Miller R. *On the Art of Singing*. New York : Oxford University Press, 1996. 138 p.
40. Murray D. *Vocal Strength and Power: Boost Your Singing with Proper Technique and Breathing*. New York : Hal Leonard Corporation, 2009. 72 p.
41. Paton J. G. *Foundations in Singing: A Guide to Vocal Technique and Song Interpretation*. New York : McGraw-Hill Humanities Social, 2006. 320 p.
42. Pegler H. *It's Never Too Late to Sing: The Beginner Singing Method*. New York : Alfred Music Publishing, 2011. 4 p.
43. Pinksterboer H. *Vocals: The Singing Voice*. Milwaukee : The Tipbook Company, 2003. 156 p.
44. Riggs S. *Singing for the Stars: A Complete Program for Training Your Voice*. Los Angeles, CA : Alfred Publishing Co., Inc, 1998. 168 p.

45. Rose B. *Contemporary Singing Techniques*. New York : Hal Leonard, 2009. 112 p.
46. Sabine E. *Strengthen Your Singing Voice*. New York : Artistpro, 2004. 98 p.
47. Sadolin C. *Complete Vocal Technique*. Copenhagen: Shout Publications, 2012. 19 p.
48. Schmidt E. *All about Singing*. New York : Leonard Corporation, 2011. 234 p.
49. Vendera J. *Raise your voice*. Second edition. USA: Vendera publishing, 2008. 460 p.
50. Ware C. *Adventures in Singing: A Process for Exploring, Discovering, and Developing*. New York : Social Sciences, 2006. 350 p.

Information about the author:

Folomieieva Nataliia Arkadiivna,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Stage & Variety Art,

and Directing Techniques

Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko

87, Romenska str., Sumy, 40002, Ukraine